

ընել են Մխիթարեանները երկու հարիւր տարւան անընդհատ խուզարկութիւններով՝ զրազարանների մէջ, որոնք վանքերում սնւել, խնամւել եւ ամբողջ ոյժով նուիրւել են մեր նախնեաց գործերի ուսումնասիրութեամբ: Մխիթարեանները ոչ միայն հնրից մնացած գրականութիւնը քննութիւնների բովից անցկացրին եւ զտեցին, այլ եւրոպական գրականութեան մէջ մեր երկրի, լեզուի, գրականութեան, պատմութեան, ցեղագրութեան, պեղումներից դուրս բերւածների մասին յայտնագործւած ամէն մի գործ թարգմանեցին եւ ժողովրդականացրին: Սորանից աւելին չէին կարող անել, քանի որ նիւթապէս կաշկանդւած էին եւ տիրող պետութիւններից արգելւած: Այլշանը 70 տարի Հայաստան երգեց եւ առանց Հայաստանը տեսնելու, այցելելու՝ գերեզման իջաւ: Այտնեանը Հայ գեղջուկի դաւառական բարբառները եւ նրանց կազմն ու փոփոխութիւնները վերլուծեց, առանց Հայաստանի օդը չնչելու եւ ջուրը խմելու:

Նկատի ունենալով որ այժմ հին Հայաստանի գաւառների յիշատակարաններից մնացորդները ի սպառ կործանւում են, կենդանի Հայաստանը ի սպառ ջնջւում է, յետոյ, պատմական յիշատակարանների ջնջումն է կատարւում, Լէնգ-Յեմուրի, Լալա եւ Օսման-Ֆէյզի փաշաների կիսատ թողածները մեծ քաջագործութեամբ լրացնում են. ուստի հաւաքածու տեղեկութիւնները, փաստերը, ուսումնասիրութիւնները ձորոխի Աւագանում ցանկացայ սոյն երկով աւանդել ապագայ սերնդին: Քսան տարի է տքնում էի քիչ ապահովել տնտեսական, անձամբ այցելել նորից այդ վայրերը, աւերակները լուսանկարել, չէնքերի յատակագծերը, հատուածականները գծագրել ամբողջ ձորոխի Աւագանում, վերստուգել տեղն ու տեղը եւ գրուածներն պատկերներով ներկայացնել գիտական աշխարհի քննութեան. բայց՝ 1914 թ. սկսւած միջազգային պարհուրելի առերաժը՝ ծրարըներս հիմքից խորտակեց եւ ես ստիպւած եմ այս օր միայն հնարաւորը տալ, թողնելով ապագային՝ յաջորդներին իրենց դատութեամբ շարունակելու ինչ որ օգտաւէտ կը գտնին իրենց ժառանգների համար:

Լեւոնական:

(Շարունակելի):

ԱՅՐՈՅՏ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

“DER KLEINE HERDER”, Nachschlagebuch über alles für alle. Freiburg i. Br. 1925. I. Halbb. A.-K. 8°, 752. II. Halbb. L.-Z, 8°, 780.

Հերդերի Նշանաւոր հրատարակութիւններից մին է այս “Հանրագիտակ”ը: Գիրքը բանալի աչքի է զարնւում նրա արտաքին գեղեցկութիւնը՝ փոքր, բայց որոշ գիրը, պատկերազարդ էջերը — ունի 4.000 պատկերներ եւ այն լուսանկարի եղանակով յաջողւած արտատպութեամբ, որից Larousseը եւ նման գործերը զուրկ են:

Իսկ բնագիրը բոլորովին գիտական, սակայն շատ դիւրահասկանալի ոճով գրուած: Տեղեկութիւնները հակիրճ, պայծառ ու առարկայական են, միշտ էականն ու նորագոյն տեսակէտն է յառաջ բերւում: “Փոքրիկ Հերդերը” գիտացել է իրան մի ժողովրդական գիրք անել սովորեցնելով թէ ինչպէս գիտութիւնը ամենօրեայ կեանքի համար օգտագործել կարող ենք, մանաւանդ համաշխարհային պատերազմից յետոյ, որը սովորեցրեց մեզ շատ բան խնայել եւ ամենաչնչին բանն օգտակարապէս գործածել: Այսպէս նա տալիս է միշտ վստահելի պատասխան ամենօրեայ կեանքի ամէն հարցերի մասին՝ ինչի հարցանողը գիտնական կամ անուս, երկրագործ կամ արհեստաւոր, ուսուցիչ, վաճառական, ծանապարհորդ, բնութեան եւ սպորտի բարեկամը կամ գրքերի ցեցը, խնամատ մայրն ու տանտիկինը, նաեւ հետաքրքիր աղախինը ու գլխաւորարար ակադեմականը, որ ֆակուլտէտի էլ վերաբերուի, մի խօսքով բաղմանձնեայ “ամէն գրքը”. աւելի քան 50.000 հարցերի մասին է խօսում նա: Մասնաւոր տեղ են գրաւում երկիրներն ու քաղաքները, ինչպէս եւ Հայաստան բաւական ընդարձակ, երեւան, Էջմիածին, Նախիջեւան եւն: Բաղձալի էր մեզ սակայն կարդալը թէ քրիստոնէութիւնն առաջին անգամ Հայաստանում է պետական կրօնք դարձել (Գեղցեր) կամ հայերը ունին մի առանձնայատուկ գիր եւ գրականութիւն Ե. Գարի սկիզբից:

Ղ. ՊԵՆՏՈՅԵԱՆ